

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В ЄС

INSTRUMENTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT FINANCING IN THE EU

Розкрито систему сучасних інструментів фінансування інноваційного розвитку в ЄС. Наведено класифікацію засобів фінансової підтримки інноваційно-активних компаній та академічних установ в інтеграційному угрупованні. Охарактеризовано сучасні тенденції фінансової підтримки інноваційного розвитку в ЄС, а саме: диверсифікація наднаціонального інструментарію стимулювання інновацій, комплементарний підхід до фінансування інноваційних проектів, синергія між програмами та фондами ЄС.

The article reveals the modern system of funding instruments for research and innovation in the EU. Author suggested a classification of financial support programmes for innovation-active companies and academic institutions in the Union. Modern trends of financial support to innovative development in the EU have been characterized. They include diversification of supranational instruments to stimulate innovation, complementary approach to funding RDI, synergies between the existing EU programs and funds.

Ключові слова: «Горизонт 2020», європейські структурні та інвестиційні фонди, комплементарне фінансування, коопераційні дослідні проекти.

Keywords: «Horizon 2020», European structural and investment funds, complementary funding, collaborative research projects.

Постановка проблеми. На сучасному трансформаційному етапі розвитку інноваційної політики ЄС відбувається формування полірівневої інтегрованої моделі управління науково-дослідною та інноваційною діяльністю, яка на кожному етапі своєї еволюції ініціює нові більш ефективні інструменти та механізми інноваційного менеджменту. Диверсифікація інструментарію регулювання інноваційного розвитку на різних рівнях його імплементації обумовлює необхідність розробки науково обґрунтованих підходів до систематизації означених інструментів та механізмів,

що здатні сформувати комплексне бачення портфелю інструментарію інноваційного розвитку ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інноваційного розвитку ЄС в цілому та його фінансового забезпечення є предметом численних досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких варто виділити роботи: Л. Антонюк, С. Боррас, А. Ель-Аграа, Ф. Кука, Дж. Лейтена, Д. Лук'яненко, О. Мозгового, Н. Муссіса, А. Поручника, В. Чужикова та ін. Водночас, еволюція європейської інтеграційної політики під впливом сил глобальної конкурен-

Олександр Федірко
к. е. н., доцент,
кафедра
європейської
інтеграції
ДВНЗ «Київський
національний
економічний
університет
імені Вадима
Гетьмана»

Oleksandr Fedirko
PhD,
Associate
Professor,
SHEI «Kyiv
National
Economic
University named
after Vadym
Hetman»

МАКРОЕКОНОМІКА

ції все більшою мірою визначається саме моделлю економічного розвитку, базованого на знаннях. Фундаментом успішного застосування останньої є збалансовані механізми фінансового забезпечення науково-дослідної та інноваційної діяльності. Проте, як свідчить європейський та світовий досвід, пошук оптимальної структури та співвідношення інструментів фінансового забезпечення інноваційного розвитку залишається актуальним і сьогодні.

Мета статті. Відтак, метою даного дослідження є розкриття ключових сучасних наднаціональних механізмів та інструментів фінансування науково-технічного та інноваційного розвитку ЄС.

Виклад основного матеріалу. Згідно одного з теоретичних підходів, запропонованого Джосом Лейтеном, доцільним є поділ наукових інструментів, залежно від типів наукових досліджень та об'єктів фінансування [6, с. 34]. Так, у першому вимірі в класичному варіанті можна виділити три типи досліджень: фундаментальні дослідження, розвиток яких визначається внутрішньою динамікою науки та творчими інтересами науковців; стратегічні дослідження, або НДДКР, які проводяться з метою врегулювання масштабних суспільних викликів; прикладні дослідження, або НДДКР, виконання яких скеровується ринковим попитом на нові ефективні технологічні рішення певних виробничих проблем. Разом з тим, у сучасних умовах поширеним є підхід до «продукування наукових знань у контексті їх застосування» [7], що обумовлює тенденцію до конвергенції усіх вищезазначених типів наукових досліджень. Другий вимір класифікації інструментарію інноваційної політики пов'язаний з виділенням великих класів об'єктів фінансування за програмами інноваційного розвитку ЄС. За Дж. Лейтеном таких видів доцільно виділяти три: інституції, які традиційно отримують фінансування на проведення досліджень (фундаментальних, стратегічних або прикладних), або (згідно сучасних тенденцій) здобувають його у процесі конкур-

сного відбору заявок; програми або проекти, які фінансуються на підставі оцінювання якості та конкурентоспроможності проектних заявок, згідно пріоритетів та критеріїв відповідних програм Союзу; окремі дослідники або невеликі дослідні колективи, які дістають фінансову підтримку на основі конкурсного відбору проектів за критерієм їх якості, унікальності та випереджувачого сьогодення характеру наукових ідей і технологічних розробок незалежно від наукових галузей досліджень. Об'єднавши обидва критерії класифікації, можна отримати доволі прозору модель ідентифікації груп інструментів сучасної інноваційної політики ЄС (табл. 1).

Відомий дослідник теорії і практики реалізації спільних інтеграційних політик ЄС Н. Муссіс до портфелю інструментів інноваційної політики Союзу включає: заходи комплементарного фінансування, академічні обміни і стажування, підтримку мереж, консолідовані дії та супровідні послуги [8]. Базовим інструментом реалізації науково-технічних програм є заходи комплементарного фінансування (*shared cost actions*), а саме:

- проекти з розвитку досліджень і технологій (*research and technological development projects*), які спрямовані на генерування наукових знань, необхідних для створення нових або суттєво вдосконалених існуючих товарів та послуг, виробничих технологій, а також забезпечення потреб наднаціональної політики ЄС;
- демонстраційні проекти, які мають за мету доведення життєздатності нових технологій, які мають потенційні економічні переваги, але не піддаються безпосередній комерціалізації;
- комбіновані дослідно-демонстраційні проекти, які реалізують суміжні з попередніми двома видами проектів завдання;
- програми з розширення доступу до науково-дослідної інфраструктури;
- коопераційні дослідні проекти, які зводять щонайменше три незалежних МСП із принаймні двох країн-членів ЄС з третіми сторонами,

Класифікація портфелю інструментів інноваційної політики ЄС

Фінансування / Орієнтація	Інституцій	Програм / проектів	Дослідників
Фундаментальні	CERN; ESF; CODEST; ESTA	FET; Проекти з розвитку досліджень і технологій; коопераційні дослідні проекти;	ERC; Програма Марії Кюрі*
Стратегічні	CREST; EIT; ITER; JRC; EURAB; ERAB; виконавчі агенції Європейської Комісії (REA, INEA, EACEA та ін.)	ESPRIT; RACE; BRITC; ERA; EUROATOM; консолідовані заходи; програми з розширення доступу до науково-дослідної інфраструктури	Програма Марії Кюрі
Прикладні	IRDAC, EASME	SME Instrument; InnovFin; Eurostars; JTI; ETP; PPP; COSME; демонстраційні проекти	Програма Марії Кюрі

Примітка: бенефіціари що здійснюють академічну мобільність за програмою Марії Кюрі не класифікуються за типами досліджень, які вони проводять.

Джерело: складено автором на основі [6, с. 35].

які володіють необхідним науково-дослідним потенціалом для вирішення спільних технологічних проблем згаданих підприємств [8].

Академічні обміни і стажування (*training fellowships*) традиційно спонсоруються в межах програми Марії Кюрі (*Marie Curie Actions*), які стали невід'ємною частиною рамкових програм ЄС з розвитку досліджень і технологій. Окрім того, заходи з підтримки дослідних тематичних мереж (*support for research and training networks*) дозволяють ефективно об'єднати інтереси виробників, споживачів, освітніх закладів, дослідних організацій, представників інноваційної інфраструктури навколо певних тематичних науково-технологічних проблем. Варто зауважити, що іноді діяльність проектів фундаментальних досліджень, уже профінансованих інституціями ЄС, потребує використання додаткових інструментів координації, таких як консолідовані заходи (*concerted actions*), з метою поширення позитивного досвіду, інформування потенційних споживачів по результати інноваційних проектів, а також об'єднання дослідних ініціатив та ресурсів різних суб'єктів задля нагромадження критичної маси інноваційних розробок. Часто необхідними виявляються і супровідні заходи

(*accompanying measures*), завданням яких є сприяння імплементації спеціальних програм, або підготовка майбутніх заходів, а також максимальна орієнтація бенефіціарів інноваційних програм на досягнення поставлених ними стратегічних цілей [8].

Провідним комплексним інструментом розвитку науки та інновацій в ЄС є рамкові програми, зокрема, діюча на сучасному етапі рамкова програма з розвитку досліджень і технологій «Горизонт 2020», бюджет котрої у розмірі 74,8 млрд. євро розрахований на програмний період з 2014 по 2020 рік. Проте кошти цієї програми складають лише близько 64 % від загального обсягу фінансових ресурсів, доступних для дослідників та новаторів з наднаціональних джерел ЄС (більше 125 млрд. євро). Окрім бюджету рамкової програми фінансову основу інноваційної політики ЄС на період до 2020 року доповнюють (рис. 1):

- Європейські структурні та інвестиційні фонди (43,7 млрд. євро, що надаватимуться через позики, гарантії, фінансування власного капіталу, гранти для бізнесу та інші інструменти);
- Європейський інвестиційний банк та Європейський інвестиційний фонд, які як здійснюють безпосеред-

не управління деякими фінансовими інструментами рамкової програми «Горизонт 2020», так і акцентують інноваційну компоненту своїх власних фінансових інструментів (шляхом надання бізнесу позик, мікро-фінансування, гарантій та інвестування венчурного капіталу);

- Спеціальні секторальні програми розвитку НДДКР (близько 5 млрд. євро):

- у сфері ядерної енергетики (4,5 млрд. євро): Програма з розвитку досліджень та підвищення кваліфікації Євроатому (*Euratom Research and Training Programme – E RTP*); Міжнародний експериментальний термоядерний реактор (*International Thermonuclear Experimental Reactor – ITER*);
- у сфері космічних досліджень: програми «*Copernicus*» та «*Galileo*», які технологічно доповнюють космічні дослідження в межах «Горизонт 2020»;
- у сфері виробництва сталі та видобування вугілля тощо.

Згідно нової концепції синергетичної взаємодії між фінансовими інструментами ЄС та оновленого підходу до реалізації політики ЄС в сфері регіонального та локального розвитку значна частка коштів Європейських структурних та інвестиційних фондів (ЄСІФ) (Європейського фонду регіонального розвитку, Європейського соціального фонду, Фонду згуртування, Європейського фонду рибальства, Європейського аграрного фонду та розвитку сільської місцевості) спрямовується саме в інноваційні проекти із потужною науково-технічною базою. Комбінування фінансових асигнувань за програмою «Горизонт 2020» та ЄСІФ протягом нового програмного періоду (2014-2020) у процесі реалізації інтегрованих дослідно-інноваційних проектів є фінансовою інновацією в регулятивній моделі ЄС. Фінансові регламенти відповідних інструментів вперше дозволяють комплементарну підтримку одного й того самого проекту, або групи взаємопов'язаних проектів одночасно як за рахунок коштів програми «Горизонт 2020», так і асигнувань ЄСІФ [3].

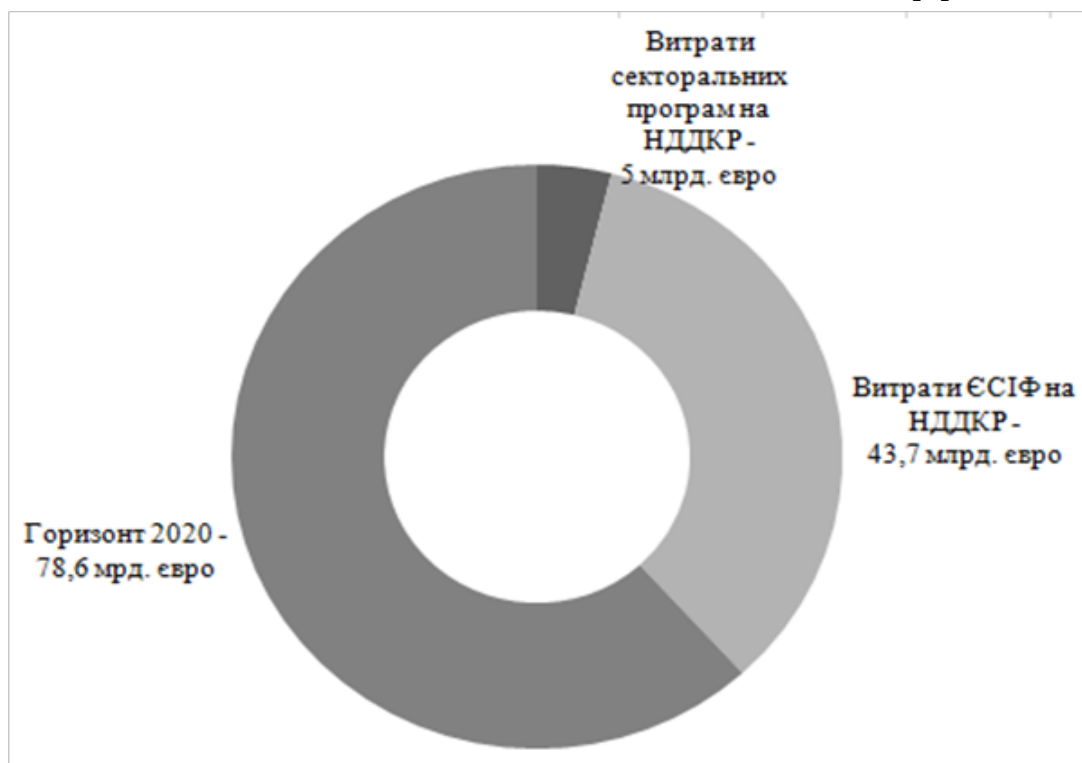

Рис. 1. Структура обсягу фінансових витатків на розвиток науково-дослідної та інноваційної діяльності в ЄС на період з 2014 по 2020 рік за джерелами фінансування

Джерело: складено автором на основі [10, с. 5].

Перевага даної концепції полягає у її сприянні розвитку масштабних транснаціональних проектів, які передбачають реалізацію повного циклу інноваційної діяльності – від ідеї до комерціалізації на ринку. При цьому, фінансування фундаментальних досліджень, яке зазвичай здійснюється інструментами рамкових програм тепер доповнюється підтримкою ЄСІФ (найчастіше – Європейським фондом регіонального розвитку), за рахунок якої реалізуються заходи щодо демонстрації ринкової життєздатності нових технологій, маркетингові кампанії та інша діяльність щодо комерціалізації новітніх розробок, імплементація якої, за відсутності синергетичної взаємодії між наднаціональними фінансовими інструментами, не підпадала б під критерії підтримки проектів у рамках програми «Горизонт 2020».

Більше того, існує цілий ряд тематичних програм ЄС, безпосередньо не пов'язаних з науково-дослідною чи інноваційною діяльністю, але вони враховують інноваційність проектів як один із пріоритетних критеріїв їх відбору, що свідчить про тенденцію до трансформації інноваційної політики ЄС із секторальної у горизонтальну, тобто таку сферу наднаціонального регулювання, яка пронизує усі інші секторальні політики. Таким чином, до інструментів, які непрямо підтримують інноваційний розвиток належать:

- Програма *COSME* (забезпечення гарантій для інноваційних проектів МСП на отримання позик обсягом до 150 тис. євро);
- Програма «*Креативна Європа*» (через надання позик МСП, які працюють у культурно-креативних секторах);
- Програма зайнятості та соціальних інновацій (*Programme for Employment and Social Innovation – EaSI*) (через надання мікрокредитів обсягом до 25 тис євро мікропідприємствам (із кількістю зайнятих до 10 осіб) та особам – представникам соціально вразливих верств населення, які бажають започаткувати свій власний мікробізнес; інвестиції у соціальні проекти та соціально орі-

єнтовані підприємства обсягом до 500 тис євро);

- Програма ЄС з розвитку освітніх систем та академічних обмінів «*Erasmus+*»;
- Програма ЄС з розвитку систем охорони здоров'я «*The Health Programme*»;
- Програма ЄС з розвитку систем охорони навколишнього природного середовища та запобігання змінам клімату «*The Life Programme*»;
- Програма ЄС з розвитку транспортно-комунікаційних та енергетичних систем «*The Connecting Europe Facility*»;
- Європейський фонд стратегічного інвестування (*European Fund for Strategic Investment – EFSI*).

Розглянемо детальніше комплекс фінансових та організаційно-економічних інструментів рамкової програми «Горизонт 2020», у якому враховано інтереси як індивідуальних дослідників і організацій, так і спільнот фахівців та інноваційних мереж інституційних партнерів, а також увесь спектр дослідно-інноваційних заходів – від ідеї до ринкової комерціалізації (рис. 2).

У рамковій програмі «Горизонт 2020» запроваджено цілий ряд інструментів та механізмів підтримки інноваційної бізнес-діяльності, особливо МСП, які можуть брати участь в усіх без виключення заходах програми у якості партнерів колабораційних дослідних проектів, а також безпосередньо отримувати фінансування від спеціалізованого «Інструменту МСП» (SME instrument) із запланованим бюджетом у розмірі близько 3 млрд. євро. Загалом для МСП планується виділити щонайменше 8,65 млрд. євро, що складає 20 % бюджету рамкової програми за напрямками «Лідерування у базових промислових технологіях» та «Соціальні виклики» [4]. «Інструмент МСП» є спільним фінансовим інструментом Європейської Комісії та групи Європейського інвестиційного банку (Європейського інвестиційного банку та Європейського інвестиційного фонду), що здійснює фінансове забезпечення інноваційної діяльності МСП шляхом часткового покриття ризиків

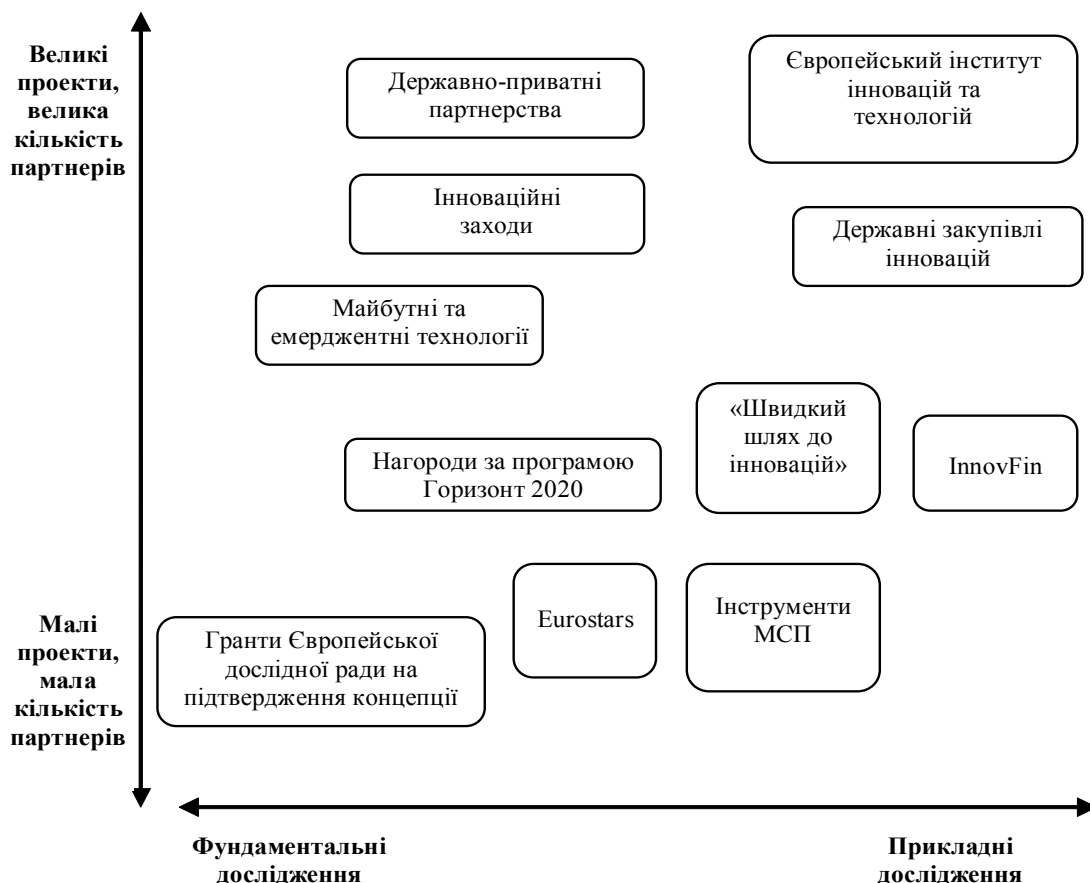

Рис. 2. Систематизація інструментів розвитку науково-дослідної та інноваційної діяльності рамкової програми «Горизонт 2020»

Джерело: складено автором на основі [2].

на сприятливих умовах для акредитованих фінансових установ (банків, лізингових компаній, гарантійних товариств, боргових фондів тощо), які надають кредити малому і середньому бізнесу. Ініціативою передбачено два провідних фінансових інструменти: інструмент некапіталізованих портфельних гарантій (uncapped portfolio guarantee instrument) та інструмент сек'юритизації (securitisation instrument) [9]. Взамін на пропонувані європейськими фінансовими інститутами сприятливі умови гарантування фінансові посередники зобов'язуються надавати МСП – учасникам ініціативи позики, лізингові угоди, гарантії на прийнятних для них умовах, тобто за зниженими відсотками кредитування та вимогами щодо застави.

Європейська Комісія в межах рамкової програми «Горизонт 2020» спільно з EUREKA фінансує програму «Єврозірки» (Eurostars), яка надає підтримку міжнародним ін-

новаційним проектам, на чолі яких перебувають наукомістки МСП. Ця програма, запроваджена у 2007 році, була першим спеціальним фінансовим інструментом для наукоємних МСП, які реалізують інноваційні проекти. Управління та фінансування програми здійснюється спільно Європейською Комісією в межах «Горизонт 2020» та 36 країнами-членами EUREKA. На період 2014-2020 рр. бюджет програми складає близько 1,15 млрд. євро, з яких 861 млн. євро (75 % від загального бюджету) забезпечується країнами-членами EUREKA та 287 млн. євро – за рахунок коштів ЄС (25 % від загального бюджету) [1].

Сучасний інструментарій інноваційної політики ЄС багатий на важелі підтримки інновацій власне у бізнесі, що є відображенням намагання Союзу вирішити стратегічну проблему відставання за рівнем приватних інвестицій в науково-інноваційну діяльність від США, Японії, Південної Кореї,

Ізраїлю та деяких інших провідних технологічних країн-конкурентів. Створений з цією метою спеціальний інструмент «InnovFin – Фінанси ЄС для інноваторів» (*InnovFin – EU Finance for Innovators*) є спільною ініціативою Європейської Комісії (в межах програми «Горизонт 2020») та Групи Європейського інвестиційного банку. Ця програма являє собою комплекс фінансових та організаційних інструментів, адаптованих до специфічних потреб усіх видів інноваційного бізнесу (включно з крупним корпоративним капіталом), активного у різних видах науково-інноваційної діяльності та на різних її стадіях у країнах-членах ЄС та асоційованих з ЄС державах. За період з 2014 по 2020 рік за програмою «InnovFin» планується надати приватним інноваційно-активним аплікатам близько 24 млрд. євро у вигляді позик та фінансування власного капіталу, що обумовить рівновеликий приріст приватних капіталовкладень у передові наукові розробки та інноваційні технології [5]. Асортимент інструментів та механізмів фасилітації інноваційної бізнес-діяльності даної програми включає: Інструмент гарантій для МСП (*InnovFin SME Guarantee Facility*), Інструмент венчурного фінансування МСП (*InnovFin SME Venture Capital*), Інструмент гарантій для середніх підприємств (*InnovFin MidCap Guarantee*), Інструмент зростання для середніх підприємств (*InnovFin MidCap Growth Finance*), Інструмент для крупних проектів (*InnovFin Large Projects*), Інструмент для демонстраційних проектів в енергетиці (*InnovFin Energy Demo Projects*), Інструмент для досліджень в сфері інфекційних захворювань (*InnovFin Infectious Diseases*), Консультаційна підтримка (*InnovFin Advisory*) [11].

ВИСНОВКИ

Дослідження сучасного інструментарію фінансового забезпечення інноваційного розвитку ЄС свідчить, по-перше, про прагнення інтеграційної спільноти диверсифікувати інструментарій стимулювання інноваційного розвитку з метою макси-

мального врахування інтересів та потреб усіх учасників інноваційної діяльності. По-друге, організаційним нововведенням у регулятивній практиці ЄС стало застосування синергетичних механізмів фінансового забезпечення науково-технічних проектів через дозвіл на суміщення коштів різних програм та фондів ЄС. По-третє, універсальним принципом фінансування інноваційних проектів є комплементарність джерел коштів, а також пріоритезація колабораційної взаємодії представників академічного, приватного та державного секторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. About Eurostars. [Електронний ресурс] // EUREKA Secretariat, Brussels, Belgium. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.eurostars-eureka.eu/about-eurostars>.
2. Background material [Електронний ресурс] // European Innovation Council. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://ec.europa.eu/research/eic/index.cfm?pg=background>.
3. EU Funds working together for jobs and growth / European Commission. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016. – 39 с.
4. Factsheet: SMEs in Horizon 2020 [Електронний ресурс] // European Commission, DG Research and Innovation. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://ec.europa.eu/research/horizon2020/pdf/press/fact_sheet_on_sme_measures_in_horizon_2020.pdf.
5. InnovFin – EU Finance for innovators [Електронний ресурс] // European Investment Bank. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.eib.org/products/blending/innovfin/index.htm>.
6. Leijten J. More frontier research for Europe. A Venture Approach for Funding High Risk – High Gain Research. Report «SIS 2009 ERABSTUDY» / Jos Leijten, Han Roseboom, Reinhold Hofer. – Brussels: Joint Institute for Innovation Policy (an initiative of TNO, VTT, Joanneum Research and Tecnalia), 2010. – 82 p.

7. Leijten J. The future of RTOs: a few likely scenarios; Contribution to the DG Research expert group on the future of key actors in the European Research Area, working paper. [Електронний ресурс] / Jos Leijten // Directorate-General for Research Cooperation (EU 22962 EN). – 2007. – Режим доступу до ресурсу: ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/foresight/docs/thefutureofkeyactors-workingpapers_en_09_web.pdf.

8. Moussis N. Access to European Union law, economics, policies [Електронний ресурс] / Nicholas Moussis // Antwerpen: Intersentia. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://europedia.moussis.eu/books/Book_2/6/18/02/03/?all=1.

9. The SME Initiative [Електронний ресурс] // European Investment Fund. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.eif.org/what_we_do/guarantees/sme_initiative/index.htm.

10. UK research and the European Union: The role of the EU in funding UK research / [F. Carlos, T. Hunt, L. Dame та ін.]. – London: The Royal Society, 2015. – 31 p.

11. What InnovFin products are available and who can benefit from them? [Електронний ресурс] // European Investment Bank. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.eib.org/products/blending/innovfin/products/index.htm>.

5. European Investment Bank (2016) InnovFin – EU Finance for innovators, available at: <http://www.eib.org/products/blending/innovfin/index.htm>.

6. Leijten, J., Roseboom, H., Hofer, R. (2010) More frontier research for Europe. A Venture Approach for Funding High Risk – High Gain Research, Report «SIS 2009 ERABSTUDY», Joint Institute for Innovation Policy, Brussels.

7. Leijten, J. (2007) The future of RTOs: a few likely scenarios; Contribution to the DG Research expert group on the future of key actors in the European Research Area, Working paper., Directorate-General for Research Cooperation (EU 22962 EN), available at: ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/foresight/docs/thefutureofkeyactors-workingpapers_en_09_web.pdf.

8. Moussis, N. (2013) Access to European Union law, economics, policies, Intersentia, Antwerp, available at: http://europedia.moussis.eu/books/Book_2/6/18/02/03/?all=1.

9. European Investment Fund (2016) The SME Initiative, available at: http://www.eif.org/what_we_do/guarantees/sme_initiative/index.htm.

10. Carlos F., Hunt T., Dame L. (2015) UK research and the European Union: The role of the EU in funding UK research, The Royal Society, London.

11. European Investment Bank (2016) What InnovFin products are available and who can benefit from them? Available at: <http://www.eib.org/products/blending/innovfin/products/index.htm>.

REFERENCES

1. About Eurostars, EUREKA Secretariat, Brussels, available at: <https://www.eurostars-eureka.eu/about-eurostars>.

2. European Innovation Council (2016) Background material, available at: <https://ec.europa.eu/research/eic/index.cfm?pg=background>.

3. European Commission (2016) EU Funds working together for jobs and growth, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

4. European Commission (2013) Factsheet: SMEs in Horizon 2020, available at: http://ec.europa.eu/research/horizon2020/pdf/press/fact_sheet_on_sme_measures_in_horizon_2020.pdf.